

طرح تربیتی «مراقبت پدران» در مدرسه: ماهیت و مفاهیم زیرساز

محمد قربانعلی^۱ © دکتر شهین ابروانی^۲ © دکتر نرگس سادات سجادیه^۳

چکیده:

در نهاد مراقبت پدران، فردی برای مراقبت و پیگیری امور عده‌ای از دانش‌آموزان در مدرسه در نظر گرفته می‌شود. این نهاد ابتدا در مدارس کلیسا به‌وجود آمد و در ادامه دچار تحولاتی شد. با بررسی ریشه‌های تاریخی و تحلیل مفهوم «مراقبت پدران»، مفاهیم «قیمت»، «اصلاحگری اجتماعی - اخلاقی»، «اقتدار، کنترل و مراقبت»، «نگاه کل‌گرایانه به فرد و تربیت»، «رستگاری - محوری و خیرخواهی»، «فردی‌نگری (شخصی‌سازی)» و «عشق و نوع‌دوستی» به‌منزله مفاهیم زیرساز این طرح تعیین شده‌اند. با دسته‌بندی رویکردهای موجود مراقبت پدران به سه ویراست «مراقبت پدران برای کنترل و انضباط»، «مراقبت پدران برای رفع ناهنجاریهای فردی و جمعی» و «مراقبت پدران برای پیشرفت تحصیلی» و بررسی مفاهیم زیرساز هر کدام، ویراست «مراقب پدران انسانی» پیشنهاد شده است. همچنین با توجه به مفاهیم استخراج شده تهدیدها و فرصتهای این طرح استخراج شد. در بخش تهدیدها به «اقتدار صوری و کنترل بیرونی»، «قدرت پنهان شده در نقاب شبانی و اصلاحگری»، «پرورش خویش‌تن رام و کاذب» و «جایگزینی تربیت با تلقین و عادت» و در بخش فرصتها به «ورود اخلاق و خیرخواهی به مدرسه»، «جامعیت نگاه در نگرستن به شاگرد و تربیت»، «شخصی‌سازی آموزش و عبور از آموزش توده‌وار» و «دمیده شدن نسیم عشق در فضای مدرسه» اشاره شده است.

کلیدواژگان: مراقبت پدران، مسیحیت، مدرسه، مفاهیم زیرساز

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۱۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۵/۲۴

این مقاله مستخرج از رساله دکتری نویسنده اول است.

۱. دانش‌آموخته دوره دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۲. دانشیار گروه مبانی فلسفی - اجتماعی تعلیم و تربیت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۳. دانشیار گروه مبانی فلسفی - اجتماعی تعلیم و تربیت، دانشگاه تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) Email: sajjadieh@ut.ac.ir

مقدمه

تناظر تربیت با ابعاد وجودی انسان، از دیرباز مورد توجه مربیان و نظرورزان تربیتی قرار داشته است. برای نمونه، پستالوزی اهداف تربیتی خود را در سه حیطه ذهن، جسم و قلب یا به عبارتی عقلانی، فیزیکی و اخلاقی در نظر گرفته و تأکید داشته است که این سه باید به صورت یک کل منسجم و متعادل مورد توجه قرار گیرند. فروبل نیز سازواری و هماهنگی رشد انسان را اصلی‌ترین نیاز وی و مهم‌ترین وظیفه تربیت می‌داند (لاوتون و گوردن^۱، ۲۰۰۲: ۲۰۵ و ۹۸). اشتاینر آدمی را متشکل از جسم، نفس و روح می‌داند که باید در خلال برنامه درسی متشکل از دانش، هنر، معنویت و فعالیت‌های علمی پرورش یابد (وودز^۲ و همکاران، ۱۹۹۷: ۸۰).

این در حالی است که آنچه در مدارس به‌منزله نهادهای تعلیم و تربیت عمومی رخ می‌دهد با این نگاه فاصله دارد. فضای حاکم بر غالب نظام‌های آموزشی کنونی، کمیت‌گرایی، تخصص‌گرایی، استانداردسازی و تربیت برای ورود به بازار کار شده است و تحقق اهداف والایی چون نیل به حقیقت، تحقق خویش‌شن و شکوفایی درون، به‌عنوان نمونه‌هایی از توجه به ساحت‌های دیگر تربیت انسان، مورد غفلت واقع شده است (وحدتی‌دانشمند و حسینی، ۱۳۹۶).

در مدارس ما نیز پرداختن به تربیت به معنای عام و توجه به رشد و پرورش دانش‌آموزان در سایر زمینه‌های غیردرسی (اخلاقی، معنوی، اجتماعی و ...) مورد غفلت قرار گرفته و رابطه معلم و شاگرد دچار اختلال شده است. پژوهش‌های یادگاری و همکاران (۱۳۹۸) از به حاشیه رفتن تربیت اخلاقی در مدارس حکایت دارند و یافته‌های پژوهش‌های دیگری نیز نشان می‌دهند که آنچه در مدارس رخ می‌دهد «شبه تربیت اخلاقی» است نه تربیت اخلاقی.

مغفول ماندن تربیت در مدارس ایران، نگارنده را بر آن داشت تا به جستجوی راه‌حلهای تجربه شده در برخی از مدارس باسابقه جهان درباره این مسئله بپردازد. حاصل بررسیها نشان داد که سالهاست که برخی از مدارس انگلستان، استرالیا، نیوزیلند و برخی از کشورهای دیگر در طرحی با نام «مراقبت پدرا نه»^۳ و با تعیین متولی ویژه‌ای برای امر تربیت، سعی در پر کردن این خلأ کرده‌اند. بنابراین بررسی این طرح که از سالها پیش در مدارس گوناگون به ویژه مدارس دینی مسیحی در حال اجراست، مورد توجه قرار گرفت تا از نتایج آن بتوان بینش‌هایی را پیش روی طرح‌های مشابه در مدارس ایران قرار داد.

از آنجا که بستر تکوین این طرح در دنیای مسیحیت بوده است، گام اول بررسی آن باید معطوف به تبیین ماهیت و مفاهیم زیرساز آن باشد تا بتوان در ادامه براساس همخوانی یا ناهمخوانیهای احتمالی این مفاهیم با بوم ایران، اقدام به گزینش و الهام‌گیری از این طرح برای مدارس ایران کرد. از این رو، هدف پژوهش حاضر تبیین ماهیت و مفاهیم زیرساز «مراقبت پدرا نه» تعیین شده است.

1. Lawton & Gordon
2. Woods
3. Pastoral care

در این راستا، ابتدا توصیفی از چیستی و چرایی طرح مراقبت پدران ارائه شده، سپس با بهره‌گیری از روش تحلیل منطقی فرارونده و تحلیل مفهومی، مفاهیم زیرساز آن استنباط شده است. در تحلیل منطقی فرارونده پس از توصیف پدیده به بررسی منطقی شرطهای لازم برای تحقق بخشیدن به آن پرداخته شده است. در این روش به دنبال پاسخ به این پرسش‌ایم که چه مفروضه‌هایی پشتیبان تحقق «مراقبت پدران» در مدرسه شده است؟ در تحلیل مفهومی نیز با توصیف و تحلیل مفاهیم مورد نظر به بررسی شروط منطقی آن، بررسی بافت و سیاق مفهوم، بررسی ترادفها و تضادها و طراحی شبکه معنایی مفاهیم در پی روشن کردن آنها هستیم (باقری و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۸۵-۱۳۵).

■ مراقبت پدران: چیستی و چرایی

تشکیلات مذهبی، بنیان نخستین مراکز آموزشی در انگلستان بوده‌اند و مدارس و دانشگاهها را کلیساها و مراجع وابسته به آنها تأسیس کرده‌اند. از اوایل قرن ششم میلادی، پاپ گریگوری^۱، رهبر مذهبی کلیسای کاتولیک، برای تبلیغ دین مسیح گروهی از کشیشان را به اروپا و آفریقا و آگوستین^۲ را به انگلستان اعزام کرد و مدارس در کنار کلیساها تأسیس شد (آقازاده، ۱۳۹۰: ۲۳۹-۲۳۵)؛ هسته شکل‌گیری مدارس تفکر کلیسایی بوده است. با وجود تغییرات صورت گرفته در قرن شانزدهم و سپرده شدن مدارس به حاکمیت و نیز تحولاتی که از قرن شانزدهم تاکنون در مدارس روی داده است، هسته شکل‌گیری اولیه همچنان در ماهیت و سازمان مدارس، رگه‌هایی به جای نهاده است. یکی از مفاهیمی که متأثر از پیشینه تاریخی مدارس انگلستان و ارتباط آن با کلیسا به وجود آمده، مفهوم «مراقبت پدران» است. واژه «مراقبت پدران» ریشه انگلیسی دارد و به سازمان و شیوه تدریس در کلیسای مسیحی بازمی‌گردد (بست^۳ و همکاران، ۲۰۰۰: ۴).

واژه pastor از ریشه لاتین pascere به معنای غذا دادن یا تغذیه کردن^۴ گرفته شده است و استعاره شبان نیکو^۵ در مورد حضرت مسیح علیه السلام به خوبی آن را پشتیبانی و ماندگار کرده است. براین اساس، مراقبت پدران نشان‌دهنده حمایت (یا تغذیه) معنوی و اخلاقی سرپرست (یا پدر یا حامی) برای رعایای خود است (بست و همکاران، ۲۰۰۰: ۴).

در بریتانیا طرح مراقبت پدران به اقدامات و ساختاری سلسله‌مراتبی اشاره دارد که مختص متخصصان و سایر کادر آموزشی در مدرسه است. رویکرد مراقبتی در این ساختار شامل رابطه‌ها و عناصر برنامه درسی آشکاری است که تدریس می‌شود و مواردی چون آموزش شخصی، اجتماعی و سلامتی^۶

1. Pope Gregory I
2. Augustine
3. Best
4. To feed
5. Good shepherd
6. Personal, Social and Health Education

PSHE برنامه درسی است که در خلال آن دانش، مهارتها و ویژگیهای شاگردان را به گونه‌ای پرورش می‌دهد که بتوانند خود را سلامت و ایمن حفظ کرده و برای زندگی و کار در آینده آماده شوند.

(PSHE) (کالورت^۱، ۲۰۰۹) را در بر می‌گیرد. به عبارت دیگر و آن گونه که کالورت (۲۰۰۹) بیان می‌دارد «مراقبت پدران» عبارتی است که در آموزش و پرورش انگلستان^۲ برای توصیف ساختارها، اقدامات و رویکردهایی به کار می‌رود که هدف آنها پشتیبانی از آسایش^۳، بهزیستی^۴ و رشد کودکان و نوجوانان است. تعریف جامعی که معمولاً به آن ارجاع داده می‌شود تعریفی است که در گزارش HMI^۵ (به نقل از دولی^۶، ۱۹۷۸) آمده است:

مراقبت پدران در پی ارتقای رشد شخصی و اجتماعی شاگردان و پرورش نگرشهای مثبت از خلال موارد زیر است:

کیفیت داشتن تدریس و یادگیری، ارتباطهای میان شاگردان، معلمان و دیگر بزرگسالان مدرسه، رصد پیشرفت همه‌جانبه شاگردان در عرصه‌های آموزشی، شخصی و اجتماعی، ایجاد ساختارهای ویژه سرپرستی و نظامهای حمایتی و فعالیتهای فوق برنامه و جو اخلاقی مدرسه. براین اساس انتظار می‌رود که مراقب پدران به مدرسه برای رسیدن به موفقیت کمک کند. در چنین زمینه‌ای است که مراقبت پدران پشتیبان یادگیری، رفتار و رفاه حال همه شاگردان است و در پی حل مشکلات ویژه‌ای است که برخی از شاگردان با آن مواجه می‌شوند.

همچنین اهداف و چرایی طرح مراقبت پدران، در طی زمان، دچار تغییر و تحولاتی شده است. کالورت (۲۰۰۹) نشان داده است که طی ۵۰ سال گسترش مفهوم مراقبت پدران در مدارس انگلستان، در منطق وجود آن در مدرسه تغییراتی رخ داده است. او این تغییرات را به هفت مرحله تقسیم کرده است:

۱. مراقبت پدران به عنوان ابزار کنترل^۷
۲. مراقبت پدران برای برآوردن نیاز فرد^۸
۳. مراقبت پدران برای برآوردن نیازهای جمع^۹
۴. برنامه درسی پدران^{۱۰}
۵. مراقبت پدران پس از اجرای برنامه درسی ملی
۶. مراقبت پدران در خدمت یادگیری
۷. مراقبت پدران، برای نیروی کار گسترده‌تر و برنامه هر کودکی مهم است^{۱۱}

1. Calvert

۲. United Kingdom شامل کشورهای انگلیس، اسکاتلند، ولز و ایرلند شمالی

3. Welfare

4. Well-being

5. His or Her Majesty's Inspectorate (سازمان بازرسی اعلیحضرت)

6. Dooley

7. Pastoral care as control

8. Pastoral care as individual need

9. Pastoral care as group need

10. The pastoral curriculum

11. Pastoral care, the wider workforce and the Every Child Matters agenda

همان‌طور که مراحل هفت‌گانه نشان می‌دهد، رویکردهای مراقبت پدرانه ابتدا منفعلانه و محدود بوده و به تدریج به شکل فعال درآمده است تا نسبت به مسائل شاگردان پیش‌دستی کند. یعنی ابتدا بیشتر به شکل واکنشی در برابر مسائل انضباطی دانش‌آموزان عمل می‌کرد و در ادامه کنشگری و مداخله پیشگیرانه را در قبال مسائل گوناگون شاگردان در پیش گرفت. با وجود اینکه در طول زمان تحولاتی در طرح مراقبت پدرانه به‌وجود آمده است، مفاهیم و مفروضه‌هایی در آن پایدار باقی مانده است. در ادامه تلاش می‌شود این مفاهیم و مفروضه‌ها استنباط شوند و مورد ارزیابی قرار گیرند.

■ مراقبت پدرانه: مفاهیم و مبانی زیرساز

براساس آنچه دربارهٔ ساختار و مفهوم مراقبت پدرانه گفته شد، می‌توان مبانی و مفاهیمی گوناگون را پشتوانهٔ این طرح دانست که عبارت‌اند از:

۱. قیمت^۱

یکی دیگر از ریشه‌های واژه pastoral که بر ایده پدر^۲ در شکل دینی آن تأکید دارد،^۳ pater در عبارت paternalism است. این تأکید به ویژه هنگامی که دلالت بر محدود کردن آزادی فرد (subject) از طریق قوانین خیرخواهانه و دلسوزانه دارد، امری است که رویکرد قیمیت و پدری را نشان می‌دهد. بر همین اساس در شکل ابتدایی مدارس انبوه، نقش سرپرستی معلم تلاشی بوده برای به‌عهده گرفتن و ارتقا دادن جنبه‌های خاصی از نقش یک پدر براساس آنچه از کارکرد آن در جامعه پدرسالاری آن موقع فهمیده می‌شد. در این معنا از مراقبت پدرانه، این طرح با گونه‌ای از تلقین پیوند می‌خورد. این تلقین ناظر بر هنجارهای اجتماعی است که گروهی از نخبگان قانونگذار برای فرد خوب بودن و به تبع آن، جامعه خوب بودن تعیین کرده‌اند (فولت^۴، ۱۹۸۶).

شاو^۵ (۱۹۷۷) همچنین با تأکید بر عبارت لاتین «in loco parentis» در تعلیم و تربیت، معتقد است که این عبارت فراهم آورنده مشروعیت جعلی برای بزرگسالان و سازمانهایی است که درصدد ایجاد و حفظ اقتدار و قدرت خود بر کودکان و در بیشتر موارد بر والدین آنها هستند. طرح مراقبت پدرانه را می‌توان یکی از طرحهایی دانست که با تکیه بر همین جایگزینی والدین با معلم، تلاش دارد مدرسه را به‌صورت خانواده‌ای بزرگ سامان بخشد که برخی معلمان در آن نقش پدر شاگردان را ایفا می‌کنند.

1. Paternalism
2. Father

۳. به معنای پدر (father) در انگلیسی کهن

4. Follett
5. Shaw

۶. به معنای «به جای والدین» کسی که مسئولیت‌های والدینی کودک دیگری را می‌پذیرد که در فرهنگ انگلیسی در مورد معلم نیز

به کار می‌رود. به عنوان مثال گفته می‌شود: As a teacher, you should regard yourself as being in loco parentis.

از جهت دیگر، بسیاری از طرحهای مراقبت پدرانه به قصد اصلاحگریهای اجتماعی و نفوذ بر خانواده‌های کارگری تکوین یافته‌اند. برای نمونه، جانسون^۱ (۱۹۷۰) معتقد است که در نیمه قرن نوزدهم برای متمدن کردن طبقه کارگر، مدارس شکل گرفت که تصمیم اساسی در آن این بود که نقش تربیتی والدین با نظام آموزشی جایگزین شود. فولت (۱۹۸۶) نشان داد که منطق اساسی این مدارس یعنی جایگزینی اثر والدین با مدرسه، به تدریج خود را در طرحهای مراقبت پدرانه مجسم ساخت. به سخن دیگر، این نقش والدینی^۲ مدرسه در مفهوم مراقبت پدرانه معاصر پدیدار شد. براساس همین ایده بود که معلم نیز در نقش یک والد ایده‌آل ظاهر شد.

براساس تأکید بر قیمت می‌توان دریافت که سرپرست به‌گونه‌ای پدر نیابتی دانش‌آموزان در مدرسه است، از این رو می‌توان جامعیت وظایف او را نیز پیش‌بینی کرد.

۳-۱ اصلاحگری اجتماعی - اخلاقی

یکی از ابعاد مهم مفهومی که طرح مراقبت پدرانه را پیش می‌برد و جهت‌گیری آن را تعیین می‌کند، ایده اصلاحگری اجتماعی - اخلاقی مندرج در آن است. این بعد مفهومی که از پس مطالعات تاریخی این طرح به‌دست می‌آید، طرح مذکور را در رسته طرحهای پرورشی - اخلاقی در مدرسه قرار می‌دهد. از سال ۱۸۴۰، که نقش آموزش و پرورش در پیشگیری از آشوبهای اجتماعی و شرکت اقشار ضعیف و کارگری در آنها مطرح شد، مدرسه در قامت مدرن خویش، به سازمانی تربیتی - اخلاقی نزدیک شد. در این مفهوم جدید از مدرسه، مأموریت تربیت اخلاقی و اصلاحگری اجتماعی به‌عهده مراقبت پدرانه نهاده شد. از این رو این طرح در مدارس به‌صورت جدی مطرح شد. در همین زمینه، بست و همکاران (۱۹۷۷) به رشد قارچ‌گونه مراقبت پدرانه در مدارس اشاره کرده‌اند.

فولت (۱۹۸۶)، با تأکید بر هدف اصلی مدارس و نظامهای تربیتی متنوع و مهم در آن زمان چون استو^۳، کای شاتل‌ورث^۴ و کارپنتر^۵، معتقد است که هدف اصلی این نظامها دچار تحولی اساسی شده و به‌جای خواندن و نوشتن و حساب کردن، ناظر بر شکل دادن یک سری از خصلتها^۶ در کودکان و پیشرفت دادن فهم اخلاقی، عقلانی و عملی آنها بوده است. همین امر سبب شد تا نظام تربیت، نوعی تغییر پارادایمی را شاهد باشد. بار عمده این تغییر کلان به‌عهده معلم بوده و از همین نقطه بود که معلم در نقش مراقب - پدر ظاهر شد.

همچنین جونز و ویلیامسون^۷ (۱۹۷۹) معتقدند که طی قرن نوزدهم و از سال ۱۸۳۰ به بعد سیستم

1. Johnson
2. Paternal
3. Stow's Training System
4. Kay-Shuttleworth's Pauper Training School
5. Carpenter's ragged and reformatory schools
6. Disposition
7. Jones & Williamson

مدارس از شکل «نظارتی»^۱ به شکل «اصلاح کننده»^۲ درآمد و به تعبیری مدرسه از یک ماشین به دقت تنظیم شده برای دسته بندی و منظم کردن ابدان و اجرا و تنظیم فعالیت های مورد نظر به مکانی برای تربیت اخلاقی^۳ تبدیل شد. این تغییر کارکرد مدرسه به بازتعریف نقش معلم نیز انجامید. در نظام نظارتی نقش اساسی معلم، نظارت بر عملکرد ماشین مدرسه بود. در این حالت معلم ارتباط چندانی با دانش آموزان مگر با سرگروه ها^۴ نداشت، اما بعد از سال ۱۸۳۰ تغییری در رابطه معلم و شاگرد ایجاد شد. براین اساس، کیفیت رابطه معلم و شاگرد به کیفیت شخصیت معلم وابسته شد و تأکید بر این بود که پایه ضروری تعلیم و تربیت نهادینه بودن ارزش های مسیحی در شخصیت معلم است. پس به طور خلاصه تغییر نقش مدرسه از سازمانی نظارتی به نهادی اصلاحگر موجب شد که مراقبت پدران در آن قوت یابد. به همین دلیل می توان کنترل اجتماعی و اصلاحگری را از مفاهیم زیرساز این طرح دانست.

۱-۱-۱- اقتدار، کنترل و مراقبت

مفهوم مستتر دیگری که می توان در مراقبت پدران ردیابی کرد، اقتدار از نوع کلیسایی آن است. دولی (۱۹۷۸: ۱۸۲) معتقد است با وجود قدیمی نبودن طرح مراقبت پدران، باید به ارتباط آن با مفهومی تاریخی چون اقتدار در کلیسا توجه کرد. اقتدار از نوع کلیسایی، مفهومی است که در درون خود، رگه هایی از مراقبت و کنترل را پنهان ساخته است.

این تحلیل مفهومی در یافته های تاریخی نیز تأیید می شود. از جمله بست و همکاران (۱۹۷۷) معتقدند که ساختار مراقبت پدران بیشتر ابزاری برای تسهیل کنترل اجتماعی شده است. از نگاه آنها، این ساختار بیشتر برای تقسیم بندی کارآمد دانش آموزان در مدرسه برای مدیریت و انضباط است. همچنین لنگ در عبارتی جالب می نویسد: «اگر دانش آموزی بپرسد که چرا مدرسه ما از سیستم خانگی استفاده می کند؟ پاسخ خواهد شنید که اینجا مدرسه خیلی بزرگی است و اینطوری راحت تر می توانند ما را در گروه های کوچک تر تنبیه کنند» (لنگ، ۱۹۸۴).

همچنین فولت (۱۹۸۶) از مأموریتی در مدارس انگلستان یاد می کند که در اواخر قرن نوزدهم آغاز شد. این مأموریت را که با نام «مأموریت متمدن کردن»^۵ شناخته می شد، عده ای از نخبگان انگلیسی طراحی کرده بودند تا با نفوذ بر فرهنگ طبقه ضعیف تر جامعه به احیای اخلاقی و اصلاحات اجتماعی بپردازند. به سخن دیگر مدرسه رفتن طبقه ضعیف از عوامل مورد استفاده برای نفوذ در این قشر بود. بعد از درگیری های فیزیکی جنبش چارتیست در دهه ۱۹۴۰ طرح «مأموریت متمدن کردن» با هدف

1. Monitorial
2. Reformatory
3. Moral training

۴. در این مدارس تدریس از طریق گروهی از دانش آموزان سرآمد صورت می گرفت. معلم درس را به آنان می داد و آنها در گروه ها به دیگران آموزش می دادند و معلم ناظر این فرایند بود.

5. Lang
6. Civilizing mission

نفوذ بر فرهنگ طبقه ضعیف که قشر کارگر از آنها بودند، جایگاهی بیشتر پیدا کرد و این همزمان شده بود با کاهش یافتن نفوذ کلیسا در جامعه و افزایش اهمیت آموزش و پرورش به مثابه ابزار نفوذ فرهنگی و ایدئولوژیکی. مأموریت متمدن کردن کودکان، عمدتاً با مؤلفه کنترل و مراقبت موجود در مراقبت پدرانه دنبال می‌شد. در همین راستا فولت معتقد است که قدرت مذهب، در رشد مفهوم مراقبت پدرانه تأثیری اساسی دارد. این تأثیر به‌ویژه به دلیل اقتدار مذهب و نیز استفاده آن از خودانضباطی و فشار گروهی بر افراد در جهت کنترل هنجاری است.

مراقبت پدرانه با تمرکز بر فرد دانش‌آموز و با ایجاد رابطه‌ای مقتدرانه و توأم با هیبت میان معلم و شاگرد و نیز با ایجاد فضای نظارت و مراقبت، در پی ایجاد عاداتهای اخلاقی - اجتماعی در افراد است. این مراقبت در فضایی توأم با اقتدار و به‌صورتی منظم و طولانی‌مدت اعمال می‌شود و گام‌به‌گام، شکل‌گیری عاداتهای جدید یا کم‌رنگ شدن عاداتهای پیشین را در دانش‌آموز رصد می‌کند. از این رو، می‌توان گفت یکی از عناصر مفهومی مهم در مراقبت پدرانه که از ریشه مراقبت بر می‌خیزد، مفهوم نظارت و کنترل است.

🔹 نگاه کل‌گرایانه به فرد و تربیت

یکی از مؤلفه‌های مفهومی که در ویراستهای مختلف از مراقبت پدرانه به ظهور می‌رسد، نگاهی کل‌گرایانه به تربیت و فرد است. لنگ (۱۹۸۴) در ردیابی سنت ریشه‌دار انگلیسی در اهتمام به سلامت همه‌جانبه^۱ و رشد فرد فرد شاگردان، آن را به مفهوم «مدیر مدرسه خوب»^۲ در قرن ۱۹ در مدارس عمومی مرتبط دانسته است. مدیران مدرسه خوب کسانی بودند که در کنار آموزشهای علمی - فکری، بخشی مهم از مأموریتشان، اثرگذاری بر رشد اخلاقی و اجتماعی شاگردان بوده است. همچنین فولت (۱۹۸۶) شواهدی تاریخی مطرح می‌کند که نشان می‌دهند در مدارس ابتدایی همان دوران، تدریس خواندن، نوشتن و حساب^۳ کافی نبود و این سه با نهادینه ساختن منش^۴ اخلاقی در شاگردان تکمیل می‌شد. در واقع، طرح جدی تربیت اخلاقی در کنار آموزشهای فکری - نظری و توجه به رشد همه‌جانبه، یکی از اهدافی بود که مبدعان طرح مراقبت پدرانه در ذهن داشتند. از این رو می‌توان گفت مفروضه فلسفی مهم دیگری که این طرح را حمایت می‌کند، نگاه کل‌گرایانه به فرد در درجه نخست و نگاه کل‌گرایانه به تربیت در درجه دوم است.

🔹 رستگاری - محوری و خیرخواهی

فوکو در سخن از گونه‌های قدرت، از گونه‌ای قدرت یاد می‌کند که در مؤسسات مسیحی ریشه دارد. این قدرت که وی آن را قدرت سرپرستی (شبانی)^۵ می‌نامد، افراد را گوسفندانی تصویر می‌کند که کشیش مأموریت شبانی آنها را عهده‌دار است. واژه pastor که به «شبانی» معنا می‌شود، شکلی از قدرت

1. Overall well-being
2. Good schoolmaster
3. Three R's
4. Character building
5. Pastoral power

را نشان می‌دهد که هدف نهایی آن اطمینان از رستگاری افراد در جهان دیگر است. چنین کارکردی امروزه به فراتر از مؤسسات مسیحی، گسترش یافته و گستره و سازمانی جدید با این نوع از شخصی‌سازی قدرت در قالب قدرت سیاسی دولت مدرن خلق شده است. امروزه با تأکید بر تندرستی، امنیت^۱ و مصونیت در برابر حوادث، رستگاری در این جهان جستجو می‌شود و سازمانهای گوناگون حاکمیتی در شکلهای مختلف، در راستای تحقق بخشیدن به آنها هستند و بر این تحقق نظارت دارند (فولت، ۱۹۸۶). یکی از مکانهای بروز این نوع از قدرت، مدرسه است. طرح مراقبت پدران را می‌توان یکی از موقعیتهای بالقوه‌ای به‌شمار آورد که این قدرت شبانی در آن به ظهور می‌رسد و معلم در مقام مراقب با ساز و کارها و رویه‌های متفاوت در پی اعمال این قدرت برای تضمین رستگاری فرد است.

۳-۱ فردی‌نگری (شخصی‌سازی)

مکنیل^۲ (۱۹۵۱) در توضیح روشها و اهداف «cure of souls» به تحولات آنها می‌پردازد و معتقد است که این تغییر ناشی از تفاوت نگاه به ارتباط فرد با گروه (یا همان کلیسا) بوده است. دورانی که اقتدار گروه اهمیت داشت کسی که الگوی گروه را زیر پا می‌گذاشت هدف انضباط مقتدرانه و اصلاحگرانه‌ای^۳ قرار می‌گرفت که بر پایه مشترک کردن علاقه فرد با علائق جمع عمل می‌کرد. در مقابل این کنترل هنجاری و به‌واسطه تعلق به گروه، همواره درخواست بسیار برای خود-انضباطی^۴ وجود داشته است. بر این اساس، رابطه فردی می‌توانست اصلاحگری و کنترل هنجاری را محقق سازد. این امر از طریق فنون فردی‌شده‌ای به واقعیت می‌پیوندد که روی رفتار و نگرش افراد کار می‌کرد تا با استفاده از قدرت گروه و فرایند خود-ارزیابی^۵ فردی، همنوایی را با هنجارهای اجتماعی تعریف‌شده ایجاد کند (فولت، ۱۹۸۶). رابطه معلم و شاگرد در مراقبت پدران، رابطه‌ای فردی و شخصی‌سازی شده است که تلاش می‌کند با تمرکز بر رفتار و نگرش شاگرد و با رصد کردن فرایند خودارزیابی، اصلاحهای مدنظر را در وی نهادینه سازد.

۳-۲ عشق و نوع دوستی

آخرین وجه مفهومی از مراقبت پدران را می‌توان در مفهوم عشق جستجو کرد. در فرهنگ یونانی که ادبیات منابع بررسی شده نیز متأثر از آن است، عشق به سه گونه اروس^۶، فیلیا^۷ و آگاپه^۸ تقسیم شده است. اروس با شهوات و امیال جنسی مرتبط است و آرمانی، فزّار، خطرناک و فاقد ماندگاری است. این عشق با زیبایی سروکار دارد و هنگامی پدیدار می‌شود که انسان، زیبایی را مشاهده کند. بزرگ‌ترین

1. Security
2. McNeil
3. Authoritative, corrective discipline
4. Self-discipline
5. Self-appraisal
6. Eros
7. Philia
8. Agape

نظریه پردازی که به این عشق پرداخته افلاطون است. فیلیا گونه‌ای دیگر از عشق است. فیلیا عشقی بی‌قید و شرط است و فراتر از ملیت، مذهب، نژاد، جنسیت، ذهن و ... معنا می‌یابد. عشق فیلیایی یعنی خواستن چیزهای خوب برای دیگری. بزرگ‌ترین نظریه پرداز این نوع عشق ارسطو است. شکل سوم عشق که متفاوت از دو شکل دیگر است آگاهانه نام دارد. در این نوع عشق همچون عشق فیلیایی اراده بر دادن چیزی به دیگری است با این تفاوت که بدون چشمداشت و عوض داده می‌شود. در این نوع دادن، در ازایش نه امید گرفتن است و نه انتظار گرفتن و نه پیش‌بینی گرفتن. آگاهانه عشق و محبتی جامع و کامل است و همه انسانها، حتی دشمنان و بیگانگان را نیز دربرمی‌گیرد (شیرخدایی و همکاران، ۱۳۹۸). آگاهانه در عهد جدید^۱ مسیحیان به معنای عشق پدرانۀ خداوند به انسان و پاسخ متقابل آن، یعنی عشق انسان به خداوند به کار رفته است. این عشق متقابل میان خداوند و انسان به همنوعان نیز تعمیم می‌یابد و در عشق بی‌چشمداشت به دیگران آشکار می‌شود (دانشنامهٔ بریتانیکا^۲، ۲۰۲۱).

سارینن^۳ عشق را به چهار دسته پرشور^۴ (اروس، مانیا^۵)، دستگیرانه^۶ (پراگما^۷، آگاهانه)، رفاقتی^۸ (لودوس^۹، فیلیا) و احترام^{۱۰} تقسیم می‌کند. همچنین ویکستروم^{۱۱} ده شکل از عشق یا بسترهای آن را بر می‌شمارد که دو نوع آن عشق رفاقتی و عشق همجواری^{۱۲} اند (پلتوماکی^{۱۳}، ۲۰۱۹). در حالی که عشق رفاقتی عشقی ناظر به فردی آشناست، عشق همجواری ناظر به افرادی است که به درستی آنها را نمی‌شناسیم.

پلتوماکی (۲۰۱۹) معتقد است که مراقبت پدرانۀ تجلی عشق در عرصۀ عمل است. از نگاه وی، در مراقبت پدرانۀ دست‌کم می‌توان عشق رفاقتی و عشق همجواری را مشاهده کرد. عشق رفاقتی برای کسانی که آشنای انسان هستند و عشق همجواری برای کسانی که نمی‌شناسیم. همچنین استریتز^{۱۴} (۲۰۱۴) معتقد است که مفهوم آگاهانه را می‌توان برای معنای عشق در مشاوره پدرانۀ^{۱۵} پیشنهاد کرد. در هر صورت عشق بر مبنای اعتقادات و عشق به همنوع را می‌توان مبنایی برای مراقبت پدرانۀ کلیسا دانست که با توجه به ارتباط تاریخی و مفهومی مراقبت پدرانۀ در مدرسه با آن می‌توان به این نتیجه رسید که عشق برخاسته از اعتقادات مذهبی و انسانی نسبت به شاگردان از سمت مربی، یکی دیگر از مفاهیم زیرساز مؤثر بر طرح مراقبت پدرانۀ در مدرسه است.

1. New Testament
2. Britannica
3. Saarinen
4. Striving
5. Mania
6. Help
7. Pragma
8. Friendship
9. Ludus
10. Respect
11. Vikström
12. Neighbourly love
13. Peltomäki
14. Streets
15. Pastoral counselling

■ ویراسته‌های مختلف مراقبت پدران

بر اساس آنچه بیان شد، حداقل سه رویکرد در سیر تاریخی و تحول مفهومی مراقبت پدران قابل احصا است که عبارت‌اند از:

۱. مراقبت پدران برای کنترل و انضباط (مراقبت انضباطی)
 ۲. مراقبت پدران برای رفع ناهنجاریهای فردی و جمعی (مراقبت درمانگر و پیشگیر)
 ۳. مراقبت پدران برای پیشرفت تحصیلی (مراقبت برای پیشرفت تحصیلی)
- با توجه به توضیحاتی که درباره مفاهیم زیرساز مراقبت پدران داده شد، می‌توان برخی از این مفاهیم را در برخی از ویراسته‌های مراقبت پدران پررنگ‌تر از بقیه مشاهده کرد.
- در مراقبت انضباطی مفهوم «اقتدار، کنترل و مراقبت» و «قیمت»، در مراقبت درمانگر و پیشگیر «اصلاحگری اجتماعی-اخلاقی» و «فردی‌نگری (شخصی‌سازی)»، در مراقبت پدران برای پیشرفت تحصیلی «اقتدار، کنترل و مراقبت»، «اصلاحگری اجتماعی-اخلاقی» و «فردی‌نگری» در خدمت پیشرفت تحصیلی، برجسته‌تر از سایر مفاهیم‌اند.
- بنابراین در این خوانشها از مراقبت سرپرستی، قرائتی که مفاهیم «رستگاری-محوری و خیرخواهی» در شکل انسانی آن، «نگاه کل‌گرایانه به فرد و تربیت» و «عشق و نوع‌دوستی» در آن پررنگ باشد، به چشم نمی‌خورد.
- بنابراین بهتر است در کنار فواید مراقبت پدران در کنترل، انضباط، درمان ناهنجاریها و بهبود پیشرفت تحصیلی، جنبه‌های خیرخواهانه، رستگاری-محور، کل‌گرا و نوع‌دوستانه آن را نیز تقویت کرد. چنین رویکردی را می‌توان رویکرد انسانی در مراقبت پدران نام‌گذاری کرد.

جدول ۱. ویراسته‌های مراقبت پدران و مفاهیم زیرساز آنها

عشق و نوع دوستی	فردی‌نگری (شخصی‌سازی)	رستگاری - محوری و خیرخواهی	نگاه کل‌گرایانه به فرد و تربیت	اقتدار، کنترل و مراقبت	اصلاحگری اجتماعی - اخلاقی	قیمت
				*	*	۱ مراقبت پدران برای کنترل و انضباط
	*				*	۲ مراقبت پدران برای رفع ناهنجاریهای فردی و جمعی
	*			*	*	۳ مراقبت پدران برای پیشرفت تحصیلی
*		*	*			۴ مراقب پدران انسانی

■ تهدیدها و فرصتهای پیشروی مراقبت پدران

تهدیدها و فرصتهای پیشروی طرحهای تربیتی، لزوماً از وضعیت کنونی آنها بر نمی‌خیزد بلکه مفاهیم و مفروضه‌های فلسفی زیرساز آنها می‌توانند افق‌هایی را پیش روی آنها بگشایند و خبر از آینده آنها دهند. از این رو و به منظور ارزیابی طرح مراقبت پدران در این مقاله، مفاهیم و مفروضه‌های زیرساز مدنظر قرار گرفته است. نگاهی به این مفاهیم نشان از افقهای تاریک و روشنی برای این طرح یا طرحهای مشابه آن در ایران خواهد بود. در این بخش با تمرکز بر این مفاهیم زیرساز، تهدیدها و فرصتهای این گونه طرحهای تربیتی مدنظر قرار می‌گیرد. از مهم‌ترین تهدیدهای پیش روی این طرح می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

۱. اقتدار صوری و کنترل بیرونی

این خطر وجود دارد که مراقب کاستیها و ضعفهای مهارتی و دانشی خود را با تأکید بر جایگاه اداری‌اش نسبت به دانش آموزان پوشش دهد. به عبارت دیگر اقتدار صوری جای اقتدار محتوایی را که برخاسته از دانش و تواناییهای مربی است بگیرد.

۲. قدرت پنهان‌شده در نقاب شبانی و اصلاحگری

همواره این نگرانی وجود دارد که قدرت و نفوذ افراد مورد سوءاستفاده آنها قرار گیرد. به این معنا که فرد صلاحیتهای لازم را نداشته باشد و در پوششی از خیرخواهی و اصلاحگری در پی برآوردن منافع خود باشد.

۳. پرورش خویشتن رام و کاذب

قدرت همه‌جانبه مراقب اگر با روشهای نادرست همراه شود می‌تواند منجر به درخود فرورفتن دانش آموز و عادت او به ظاهرسازی و دیگرفریبی شود.

۴. جایگزینی تربیت با تلقین و عادت

در پژوهشی با بررسی کیفی سه مدرسه متوسطه در نیویورک که با هدف کشف پیچیدگیها و مشکلات مراقبت پدران صورت گرفته، این نتایج حاصل شده است: مراقبت پدران کاری چندوجهی، نیازمند تواناییهای گسترده و مدام در حال تکوین و گستردگی است. از عهده این کار برآمدن نیازمند معلمی متخصص با گستره‌ای وسیع از تواناییهاست (مورفی^۱، ۲۰۱۱: ۱۰۳). افزایش قدرت مراقب و در مرکز قرار گرفتن او این تهدید را به همراه خواهد داشت که به سبب سهولت کار یا ضعف در مهارت به جای تربیت به تلقین روی آورد.

1. Murphy

از آنجایی که رویکردهای کنونی تربیتی بر مسائلی چون تربیت افراد مستقل و متفکر تأکید دارند در زمینه به کارگیری طرح مراقبت پدران نگرانیهایی دربارهٔ ایجاد روحیهٔ پذیرش، وابستگی و تبعیت در دانش‌آموزان وجود دارد. شاید به همین سبب است که در تبیین مفهوم مراقبت پدران در کنار تأکید بر عطف و مهربانی، بر عنصر اقتدار^۱ نیز تأکید شده است (دولی، ۱۹۷۸). مفهوم اقتدار نیز می‌تواند مخاطراتی در پی داشته باشد که نیازمند بحث و بررسی بیشتر خواهد بود. در عین حال، مهم‌ترین فرصتهای پیش روی این طرح که با ملاحظه تهدیدها می‌توان به آنها امیدوار بود عبارت‌اند از:

۱. ورود اخلاق و خیرخواهی به مدرسه

حضور مراقب دلسوز و خیرخواه در جایگاه پدری، می‌تواند نویدبخش حضور اخلاق و خیرخواهی در مدرسه باشد؛ مدرسه‌ای که در شکل مدرن بیشتر شبیه کارخانه شده و نگاه به دانش‌آموزان، نگاهی بی‌احساس و سرد است.

۲. جامعیت نگاه در نگرستن به شاگرد و تربیت

حضور مستمر مراقب برای عدهٔ محدودی از دانش‌آموزان در مدرسه می‌تواند نگاهی جامع نسبت به نوجوانان برای او ایجاد کند که نه تنها ابعاد آموزشی که سایر ابعاد وجودی فرد نیز مدنظر قرار گیرد. تک‌بعدی نگاه کردن آسیبی است که در پی تعدد معلمان و تقسیم‌بندی دروس در مدارس بروز کرده است.

۳. شخصی‌سازی آموزش و عبور از آموزش توده‌وار

در ادامه ایجاد نگاه جامع به دانش‌آموزان، شناخت جامع مراقب از هر دانش‌آموز می‌تواند زمینه برنامه‌ریزی و اقدامات مختص و متناسب با شرایط هر دانش‌آموز را فراهم کند. بر این اساس مراقبی که مسئول عدهٔ محدودی از دانش‌آموزان است به هر کدام از آنها به مثابه یک انسان می‌نگرد و مسائل آموزشی و تربیتی او را پیگیری می‌کند. در حالی که در مدارس بزرگ، آموزش توده‌وار است و مجالی برای توجه به ویژگیهای فردی نوجوانان وجود ندارد.

۴. دمیده شدن نسیم عشق در فضای مدرسه

دلسوزی، خیرخواهی مراقب و تداوم همراهی او با نوجوان در مدرسه می‌تواند به ایجاد پیوندهای عاطفی میان نوجوان و یک بزرگسال دارای صلاحیت منجر شود. این پیوندهای عاطفی در تربیت و رفع مشکلات نوجوان بسیار موثر است. دوست داشتن و دوست داشته شدن عنصری کمیاب در مدارس است که با طرح مراقبت پدران می‌توان امید به حضور آن داشت.

جدول ۲. تهدیدها و فرصتهای مراقبت پدرانه و طرحهای مشابه

تهدیدها	فرصتها
اقتدار صوری و کنترل بیرونی	ورود اخلاق و خیرخواهی به مدرسه
قدرت پنهان شده در نقاب شبانی و اصلاحگری	جامعیت نگاه در نگرستن به شاگرد و تربیت
پرورش خویشتن رام و کاذب	شخصی سازی آموزش و عبور از آموزش توده وار
جایگزینی تربیت با تلقین و عادت	دمیده شدن نسیم عشق در فضای مدرسه

همچنین پی جویی بازسازیهای صورت گرفته در این رویکرد و اصلاحاتی که در روند اجرای آن روی داده می تواند، فرصتهایی جدید را پیش روی طرحهای مشابه فراهم آورد و تهدیدها را به حداقل برساند. برای نمونه، برسین^۱ (۲۰۲۰) با تمرکز بر تجربیات یک کشیش، بر نقش شعر در ایجاد بستر رابطه معنوی تأکید می ورزد و معتقد است که شعر می تواند با رویکردی غیرقضاوتی، معنویت و دینی را پیش روی افراد قرار دهد که خواستنی و زیباست. این نوع رویه ها، در پی آنند تا جنبه هایی چون اقتدار صوری و کنترل بیرونی را کمرنگ سازند و بر وجه عاشقانه این طرح تأکید کنند.

تورنتون^۲ (۱۹۷۹) سردبیر مجله «مراقبت پدرانه و مشاوره» نیز در گزارش خود از چهارمین کنفرانس بین المللی «مراقبت پدرانه و مشاوره»، مهم ترین مضمون آن را «آزادی» می خواند. این مضمون با چهار پرسش اساسی پیگیری شده است. نخستین پرسش ناظر بر رابطه آزادی و یادگیری و پیرو آن نسبت میان تلقین و مراقبت پدرانه در تربیت است. پرسش دوم معطوف به نسبت میان آزادی و روش است و بیشتر در حوزه مشاوره و آزادی مراجع در انتخاب روش درمانی قابل طرح است. پرسش سوم زمینه فرهنگی مراقبت پدرانه را مد نظر قرار می دهد و بر آن است تا به این دوگانه پاسخ دهد که این طرح، بیشتر طرحی رهاساز بوده است یا محدودیت آفرین؟ از این رو می توان گفت تمرکز بر محدودیتها و تهدیدهای این طرح از سالها پیش آغاز شده و این تلاشها در سالهای اخیر منجر به ظهور شکلهایی متعادل تر از مراقبت پدرانه شده است که با در نظر گرفتن انسان قرن بیست و یکمی و نگاه از منظر انسانی - نه الهی - به مسائل تکوین یافته است.

در همین راستاست که کلسمان^۳ (۲۰۲۲)، نیز در سخنرانی کلیدی اخیر خود در کنفرانس

1. Beresin

2. Thornton

3. Klessmann

مراقبت پدران، بر ضرورت ارتباط روشها و رویه‌ها در این طرح با روانشناسی تربیتی تأکید می‌ورزد و معتقد است باید رویه‌های موجود در این طرح را که مخالف مفاهیم و توصیه‌های روان‌شناختی‌اند، تغییر داد.

بنابراین به نظر می‌رسد باید ضمن همراهی با این تحلیلها و با بازطراحیهای تربیتی-مدیریتی این طرح یا طرحهای مشابه تلاش کرد تا ضمن برخورداری از فرصتهای آن، تهدیدهای آن را کاهش داد. به این ترتیب «مراقبت پدران» را می‌توان ایده‌ای دانست که دارای مزایا و معایبی است که با شناخت بیشتر ریشه‌ها و کارکردهای آن می‌توان درباره مفید یا مضر بودنش برای مدارس سایر کشورها قضاوت کرد. این کار نیازمند پژوهشهای بیشتری در حوزه کاربردی و عملی است.

■ طرح «مراقبت پدران» و نظام آموزش و پرورش ایران

نگاهی به وضعیت نظام آموزش و پرورش ایران و کاستیهای آن، حاکی از نیاز مبرم مدارس ایران به چنین طرحهایی است. کمیت گرایی، تخصص گرایی، استانداردسازی و تربیت برای ورود به بازار کار وجهه همت این نظام قرار گرفته است. همچنین غلبه تفکر نئولیبرالیسم (محمدی و زیباکلام، ۱۳۹۳) بر مدرسه، برجستگی کنکور از مقطع متوسطه به بعد، اولویت یافتن آموزش بر پرورش و تمرکز مطالبه‌گری خانواده‌ها بر آموزش و به حاشیه رفتن پرورش (یادگاری و همکاران، ۱۳۹۸)، منجر به از دست رفتن نگاه کل‌گرایانه به انسان و تربیت در مدارس ایران شده است. شایان ذکر است که تربیت اخلاقی و روابط انسانی کرامت‌آمیز و همراه با عشق و خیرخواهی نیز به حاشیه رانده شده‌اند. از این رو، پرداختن به طرحهایی برای احیای تربیت اخلاقی و نیز بازسازی تربیت کل‌گرا ضروری به نظر می‌رسد.

توجه به طرح «مراقبت پدران» در طراحی برنامه‌هایی برای تحول در شرایط کنونی، می‌تواند در عین پیش‌رو نهادن الگویی قابل دسترس، برخی تهدیدهای پیش رو را نیز تا حد زیادی روشن سازد. در این میان، محور تهدیدها، به محاق رفتن عاملیت دانش‌آموز و انتخابهای وی و مستولی شدن فشار و فضای بیرونی است. این فشار، با وجود آغشتگی به عشق و محبت، همچنان تهدیدی برای تفکر، انتخاب و عمل مستقل دانش‌آموز خواهد بود. از این رو در طراحی طرحهای مشابه برای مراقبتهای تربیتی-اخلاقی و ایجاد نگاهی کل‌گرایانه به تربیت و دانش‌آموز، باید به‌گونه‌ای پیش رفت که حریم دانش‌آموز و حوزه اختیار و عاملیت وی، دستخوش آسیب نشود و به بهای تربیت، به وادی تلقین و عادت سوق نیابد. همچنین پرداخت دوباره به اقتدار معلم و تلاش برای رسمیت بخشیدن به آن در رابطه تربیتی، نباید به اقتدار صوری او دامن زند و فضای اندیشه‌ورزی و انتخابگری را دستخوش تهدید سازد.

در این میان، لازم است طرحهای مشابهی چون «معلم (معاونت) پرورشی» که در سطح نظام تربیت رسمی مطرح شد یا طرح «معلم راهنما»^۱ که از سالها پیش در مدارس علوی پایه‌گذاری شد (روزبه، ۱۳۹۵: ۲۵۱-۲۵۰) و در سالهای اخیر در برخی مدارس پی گرفته شده است، در پرتو این نتایج و به ویژه با تمرکز بر تهدیدها، مورد بازبینی و ارزیابی قرار گیرند تا از دل آنها، طرحهای قابل دفاع و عملی برای دستیابی به تربیت انسانی و کل‌گرا، تولد یابند. طرحهایی که ضمن نجات دانش‌آموز از سرگردانی و تکه‌تکه شدن پازلی، عاملیت و انتخابگری وی را نیز پاس دارند. امری که نیازمند پژوهشهای دیگری است.

۱. ایده معلم راهنما نسبت به طرح «مراقبت پدران»، شباهتهای زیادی در خاستگاه و اهداف دارد. در این ایده هر مربی با تعداد محدودی از دانش‌آموزان مواجه است تا بتواند به خوبی با ایشان ارتباط برقرار کرده و اثرگذاری داشته باشد. در این شکل از تربیت، رابطه انسانی اثرگذار میان مربی و متربی که عنصر عاطفه نقشی کلیدی در آن دارد، وجود دارد. فضای مدرسه به گونه‌ای می‌شود که احساس دوست داشته شدن و تحت حمایت بودن را به نوجوانان انتقال دهد (رحیمیان، ۱۳۹۵: ۹۸-۹۶). از کارهای اصلی معلم راهنما فراهم آوردن روند تربیت صحیح برای دانش‌آموز است (رحیمیان، ۱۳۹۵: ۱۳۲-۱۳۳). همه این شباهتها باعث می‌شود تا فرصتها و تهدیدهای این دو طرح نیز نزدیکیهای زیادی به یکدیگر داشته باشند. از این منظر، پرداختن به ایده «مراقبت پدران» و آثار سازنده و مخرب آن در ارزیابی طرح معلم راهنما نیز راهگشا خواهد بود.

- آقازاده، احمد. (۱۳۹۰). آموزش و پرورش تطبیقی. تهران: انتشارات سمت.
- باقری، خسرو؛ سجادیه، نرگس و توسلی، طیبیه. (۱۳۸۹). رویکردها و روش‌های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- رحیمیان، علیرضا. (۱۳۹۵). روایت علیرضا رحیمیان از معلم‌راهنما در مکتب تربیتی دو استاد. تهران: بهشت.
- روزبه، رضا. (۱۳۹۵). طرح تربیتی استاد رضا روزبه. در علیرضا رحیمیان، روایت علیرضا رحیمیان از معلم‌راهنما در مکتب تربیتی دو استاد (ص. ۲۵۰-۲۶۴). تهران: بهشت.
- شیرخدایی، ملیحه؛ محمودی، ابوالفضل و حاج‌ابراهیمی، طاهر. (۱۳۹۸). عشق در عهد جدید. دوفصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشنامه‌آدیان، ۱۳(۲)، ۱۷۳-۱۹۴.
- محمّدی، حمداله و زیباکلام، فاطمه. (۱۳۹۳). نفولیرالیسم و تجاری‌سازی تربیت: چالشی فراروی تربیت اخلاقی. پژوهش‌نامه مبانی تعلیم و تربیت، ۴(۲)، ۹۵-۱۱۶.
- doi: 10.22067/FE.V4I2.37248
- وحدتی‌دانشمند، علی و حسینی، افضل‌السادات. (۱۳۹۶). تربیت کل‌گرا در اندیشه‌های تربیتی شرق؛ با تکیه بر مکتب دائوئیسم. معرفت‌آدیان، ۸(۴)، ۱۰۳-۱۱۶.
- یادگاری، مطهره؛ صالحی، کیوان و سجادیه، نرگس سادات. (۱۳۹۸). ارائه نظریه داده‌بنیاد برای تبیین فرایندهای جاری تربیت اخلاقی در مدارس متوسطه شهر تهران. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت/اسلامی، ۴(۲)، ۱۴۷-۱۸۶.
- DOR: 20.1001.1.25883151.1398.4.2.6.2

- Beresin, N. (2020). A Chaplain's notebook: Poetry as spiritual nourishment. *Journal of Pastoral Care & Counseling*, 74(1), 61-67. <https://doi.org/10.1177/1542305019897558>
- Best, R. E., Jarvis, G. B., & Ribbins, P. M. (1977). Pastoral care: Concept and process. *British Journal of Educational Studies*, 25(2), 124-135. <https://doi.org/10.1080/00071005.1977.9973487>
- Best, R., Lang, P., Lodge, C. & Watkins, C. (2000). *Pastoral care and personal-social education: Entitlement and provision*. London: Cassell.
- Calvert, M. (2009). From 'pastoral care' to 'care': Meanings and practices. *Pastoral Care in Education*, 27(4), 267-277. <https://doi.org/10.1080/02643940903349302>
- Dooley, S. K. (1978). The relationship between the concepts of 'pastoral care' and 'authority'. *Journal of Moral Education*, 7(3), 182-188. <https://doi.org/10.1080/0305724780070304>
- Follett, J. (1986). The concept of pastoral care: A genealogical analysis. *Pastoral Care in Education*, 4(1), 3-11. <https://doi.org/10.1080/02643948609470524>
- Johnson, R. (1970). Educational policy and social control in early Victorian England. *Past & Present*, 49(1), 96-119. <https://doi.org/10.1093/past/49.1.96>
- Jones, K., & Williamson, K. (1979). The birth of the schoolroom. *Ideology and Consciousness*, 6, 58-110.
- Klessmann, M. (2022). *ECPCC 2022 - Hungary, Balatonszárszó (Agenda)*. ECPCC European Council for Pastoral Care and Counselling. Available at: <https://www.ecpcc.info/2022-hungary-agenda/>
- Lang, P. (1984). Pastoral care: Some reflections on possible influences. *Pastoral Care in Education*, 2(2), 136-146. <https://doi.org/10.1080/02643948409470467>
- Lawton, D., & Gordon, P. (2002). *A history of western educational ideas*. London: Woburn.
- McNeil, J. T. (1951). *A history of the cure of souls*. London: S.C.M. Press Ltd.

- Murphy, K. (2011). *The complexity of pastoral care middle leadership in New Zealand secondary schools*. Master's Thesis, Unitec Institute of Technology, New Zealand.
- Peltomäki, I. J. (2019). Theology and philosophy of care: The common task of pastoral care in Finnish Lutheranism in the light of love. *Neue Zeitschrift für systematische Theologie und Religionsphilosophie*, 61(3), 370-387. <https://doi.org/10.1515/nzsth-2019-0020>
- Shaw, J. (1977). In loco parent is: A relationship between parent, state and child. *Journal of Moral Education*, 6(3), 181-190. <https://doi.org/10.1080/0305724770060305>
- Streets, F. J. (2014). Love: A philosophy of pastoral care and counselling. *Verbum et Ecclesia*, 35(2), Art. #1323. <https://doi.org/10.4102/ve.v35i2.1323>
- The Editors of Encyclopedia Britannica. (2021, October 3). *agape Definition, Scripture, & Uses*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/agape>
- Thornton, E. E. (1979). The risks of freedom. *The Journal of Pastoral Care*, 33(3), 145-148. <https://doi.org/10.1177/002234097903300301>
- Woods, G., O'Neill, M., & Wood, P. A. (1997). Spiritual values in education: Lessons from Steiner? *International Journal of Children's Spirituality*, 2(2), 25-40. <https://doi.org/10.1080/1364436970020204>

Pastoral Care at Schools: An Educational Plan, its Nature and Underpinning Concepts

M. GhorbaanAli¹ © S. Iravaani, Ph.D.² © N. S. Sajjadiyeh, Ph.D.^{2*}

Abstract

Pastoral care is a concept that was initially used among Christians and in their Church-dependent schools wherein the care of a group of students was given to an individual as their guardian who looked after their moral and social wellbeing. As such, three approaches to such guardianship have developed: one emphasizing discipline and control, the other focusing on eliminating personal and group abnormalities, while the third looks after the academic advancement of the pupils. Perusing through the underpinning concepts of these approaches, a fourth approach was developed and herein suggested: Humanitarian Pastoral Care. Recognizing both its advantages and threats, it is aimed at spreading of morality and benevolence, as well as a holistic look at both the student and education, individualization of teaching, and a breeze of love throughout school atmosphere.

Keywords: pastoral care, Christianity, school, underpinning concepts

Date Received: Aug. 15, 2022

Date Accepted: Feb. 5, 2023

This article is derived from the first author's Doctoral Dissertation.

1. Doctoral Graduate in Philosophy of Education, University of Tehran, Tehran, Iran.
2. Associate Professor, Department of Philosophical and Social Foundations of Education, University of Tehran, Tehran, Iran.
2. Associate Professor, Department of Philosophical and Social Foundations of Education, University of Tehran, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

E-mail: sajjadiyeh@ut.ac.ir